

ФІЛОСОФІЯ

ХРЕСТОМАТІЯ

Київ
Книжкове видавництво
Національного авіаційного університету
2008

УДК 1013:371.671(075.8)
ББК Ю 0я73
Х 918

Редакційна колегія:

Дротянко Л. Г., Онопрієнко В. І., Сластенко Є. Ф., Богдановський І. В., Ішук Н. В.,
Каднікова Л. В., Кунденко Я. М., Матюхіна О. А., Мокляк Л. І., Морозов А. Ю.,
Онопрієнко М. В., Сухова Н. М., Фоменко А. М., Черноног Р. А., Кошетар У. П.,
Ороховська Л. А., Харченко Ю. В., Ягодзінський С. М., Абісова М. А., Задубняк Ю. А.,
Зуєв С. М., Михалевич В. В., Русяєва Т. Г., Сідоркіна О. М., Скиба І. П., Скиба О. П.,
Смеричанський О. В., Ченбай Н. А., Шоріна Т. Г.

Рецензенти:

Лях В. В. — д-р. філос. наук,
(Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України)
Александрова О. В. — д-р. філос. наук,
(Київський національний університет ім. Тараса Шевченка)

*Затверджено методично-редакційною радою
Національного авіаційного університету
(протокол № 14 від 3 липня 2008 року)*

Х 918 **Філософія. Хрестоматія:** Навч. посіб. / За ред. Дротянко Л. Г., Матюхіної О. А., Онопрієнко В. І. — К.: Книжкове вид-во НАУ, 2008. — 244 с.
ISBN

Хрестоматія містить тематично і хронологічно підібрані тексти видатних філософів від античності до сучасності. Тексти висвітлюють основні філософські напрямки, течії, школи й точки зору видатних філософів минулого і сучасності щодо всіх проблем, які розглядаються у процесі вивчення курсу «Філософія». Хрестоматія також містить словник персоналій, список літератури.

Посібник покликаний надати студентам всіх спеціальностей допомогу при підготовці до семінарських занять, до виконання модульних контрольних робіт, при вивченні філософських першоджерел, що виносяться на самостійну роботу, до складання семестрового іспиту з філософії. Посібник підготовлено відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання.

Хрестоматія буде корисною для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів України.

УДК 1013:371.671(075.8)
ББК Ю 0я73

ISBN

© Л. Г. Дротянко, О. А. Матюхіна,
В. І. Онопрієнко та ін., 2008.
© НАУ, 2008

ЗМІСТ

1. Філософія: коло проблем та роль у суспільстві.....	5
2. Антична філософія.....	13
3. Філософія Середньовіччя.....	26
4. Філософія Відродження.....	37
5. Філософія Нового часу.....	47
6. Німецька класична філософія. Марксистська філософія..	60
7. Західна філософія кінця XIX — XX ст.	69
8. Історія української філософії.....	83
9. Діалектика як учення про розвиток.....	98
10. Філософське вчення про буття.....	112
11. Проблема людини у філософії.....	123
12. Свідомість: її походження та сутність.....	135
13. Пізнання та освоєння людиною світу.....	146
14. Предмет соціальної філософії.....	157
15. Суспільне виробництво як спосіб буття людини в культурі.....	179
16. Політичне життя суспільства як філософська проблема...	181
17. Філософія історії.....	195
18. Стратегія майбутнього.....	206
Словник персоналій.....	218
Література.....	242

ПЕРЕДМОВА

Хрестоматія з філософії підготовлена відповідно до навчальної та робочої навчальної програм, програми кандидатських іспитів з філософії. Особливість її в тому, що хрестоматія розроблена відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання.

Вища освіта в умовах реорганізації навчання за кредитно-модульною системою передбачає збільшення обсягу самостійної роботи студентів. Мета — розвинути творчий підхід до навчального матеріалу, сформуванню вміння не лише засвоювати інформацію, а й самостійно осмислювати її. Робота з оригінальними філософськими текстами

є умовою поглибленого осмислення та освоєння студентами досягнень філософії, формування в них науково-філософського світогляду. Але кількість доступних для студентів видань праць видатних філософів українською мовою як у друкованому вигляді, так і в Інтернеті є обмеженою і не відповідає вимогам навчальних програм.

Хрестоматія, орієнтована на ознайомлення з творами видатних філософів минулого і сучасності, призначена для всіх, хто вивчає й викладає філософію. Вона включає фрагменти праць філософів різних епох. У 2–8 темах тексти підібрані так, щоб висвітлити характерні особливості окремих періодів історії філософії. В темах 1, 9–18 фрагменти праць підібрані так, щоб розкрити основні проблеми філософії, розмаїття підходів до їх осмислення та вирішення. Тексти розміщені в хронологічному порядку. У кінці хрестоматії наведено персоналії; список джерел.

Хрестоматія покликана допомогти студентам усіх спеціальностей та форм навчання під час підготовки до семінарських занять, до виконання модульних контрольних робіт, забезпечити доступ до філософських першоджерел, що виносяться для самостійного опрацювання, полегшити складання семестрового іспиту з філософії.

Ідея практичної спрямованості — провідна в хрестоматії. Автори прагнули, щоб у процесі роботи з хрестоматією у студентів формувались навички самостійної роботи з першоджерелами, сприйняття специфічності філософської мови, вміння узагальненого, філософського мислення.

1. Філософія: коло проблем та роль у суспільстві

С

Платон
а

До роду богів не дозволено перейти нікому, хто не був філософом і не очистився до кінця, — нікому, хто не прагнув пізнання... Справжні філософи відганяють від себе всі бажання тіла, міцніють і ні за що їм не поступаються, не бояться розорення та бідності, на відміну від більшості, яка є користолобною, і хоча вони, на відміну від владолюбних і честолюбних, не бояться безчестя та безслав'я, яких завдає погане життя, вони від бажань утримуються...

Тим, хто прагнув пізнання, добре відомо таке: коли філософія починає опікуватися їхньою душею, душа туго зв'язана в тілі і приліплена до нього, вона вимушена розглядати й осягати суще не сама по собі, але через тіло, нібито через ґрати в'язниці, і потопає в глибокому неутті. Бачить філософія й усю страхітливую силу цієї в'язниці: підкорюючись пристрастям, в'язень сам міцніше від будь-якого наглядача охороняє власну в'язницю. Так, тим, хто прагне пізнання, відомо, в якому стані буває їхня душа, коли філософія бере її під свій захист та з тихими умовляннями береться визволити, виявляючи, якою мірою оманливі зір та інші відчуття, переконуючи віддалятися від них, не користуватися їх послугами, наскільки це можливо, та радячи душі зосередитися і збиратися в самій собі, вірити тільки собі, коли, сама в собі, вона думає про те, що існує саме по собі, й не вважати істинним нічого з того, що вона за допомогою іншого досліджує з інших речей, іншими словами, з відчутних та видимих, бо те, що бачить душа, осягається розумом і безвидно. Ось те визволення, якому не вважає за потрібне чинити опір душа

справжнього філософа, й тому вона біжить від радощів, бажань, смутку та страхів, наскільки це в її силах, розуміючи: якщо хтось дуже радіє, або сумує, або наляканий, або охоплений сильним бажанням, він терпить тільки звичайне зло, на яке і міг би очікувати, наприклад, хвороба чи бідність, яких зазнає, потураючи власним пристрастям, але й найвеличнішу, найостаннішу з усіх бід і навіть не звітує перед собою...

Душа філософа... не вважає, що справа філософії — визволити її; а вона, коли ця справа вже зроблена, може знову віддатися радощам та смутку, й надягти колишні кайдани, подібно до Пенелопи, яка без кінця розпускає свою тканину. Вносячи у все спокій, слідує розуму й постійно в ньому перебуваючи, споглядаючи істинне, божественне й незаперечне та в ньому знаходить для себе поживу, душа вважає, що саме так потрібно жити, доки вона жива, а після смерті відійти до того, що їй ближче, й назавжди позбутися людського нещастя. Завершуючи таке життя..., їй не потрібно боятися чогось поганого, не потрібно турбуватися, що при прощанні з тілом вона розпадеться, розвіється вітром, понесеться невідомо куди, щоб уже ніде більше й ніяк не існувати.

Платон. Федон.

Арістотель

а

Слід розглянути, які ті причини й початки, наука про які є мудрість... По-перше, ми припускаємо, що мудрий, наскільки це можливо, знає все, хоча він і не має знання про кожен предмет окремо. По-друге, ми вважаємо мудрим того, хто здатен пізнати важке та таке, що нелегко збагненне людиною (адже сприйняття відчуттями притаманне всім, а тому це легко й нічого мудрого в цьому немає). По-третє, ми вважаємо, що наймудріший у будь-якій науці той, хто більш точний і здатен більш навчити виявленню причин, і (по-четверте) що з наук більшою мірою мудра та, яка бажана заради неї самої та для пізнання, ніж та, яка бажана заради користі, що з неї мають, а (по-п'яте) та, яка головує, — більшою мірою, ніж допоміжна, бо ж мудрому належить не отримувати настанови, а наставляти самому, і не він повинен коритися іншому, а йому — той, хто менш мудрий.

Ім'я (мудрості) необхідно віднести до однієї й тієї ж науки: це повинна бути наука, яка досліджує першопочатки та причини...

А що це не мистецтво творення, пояснювали вже перші філософи. Бо ж і тепер, і раніше здивування спонукає людей філософствувати, причому спочатку вони дивувалися з того, що безпосередньо викликало здивування, а потім, потроху просуваючись у такий спосіб далі, вони ставили собі питання про більш значне, наприклад, про зміну положення Місяця, Сонця та зірок, а також про походження Всесвіту... Якщо, таким чином, почали філософствувати, щоб позбавитися незнання, то, вочевидь, прагнути знань почали заради розуміння, а не заради користі... І так само, як вільною називаємо ту людину, яка живе заради самої себе, а не для іншого, так і ця наука єдина вільна, бо лише вона існує заради самої себе.

Арістотель. Метафізика.

Фома Аквінський

а

Філософ визначає, що перша філософія є знання істини, не якої завгодно, а тієї істини, яка є джерелом будь-якої істини і яка відноситься до першопочатку буття для всіх речей; звідси випливає, що ця істина є початком усякої істини, бо розпорядок речей в істині такий самий, як і в бутті...

Існують якісь істини про Бога, які перевершують будь-яку здатність людського розсудку, як, наприклад, про те, що Бог (троїстий) та єдиний. Однак існують якісь істини, які може досягнути й природний розсудок, як, наприклад, про те, що Бог є, що Бог єдиний тощо; ці істини про Бога вочевидь довели і філософи, яких веде світло природного розсудку...

Для пізнання того, що розсудок може пізнати про Бога, потрібно багато знати заздалегідь, бо розгляд майже всієї філософії схиляє до пізнання Бога; внаслідок чого з частин філософії метафізика, яка тлумачить божественне, підлягає вивченню в останню чергу. Отже, до дослідження згаданої божественної істини можна перейти тільки з великим зусиллям та старанням, і (лише дехто) хоче взяти на себе цю роботу через любов до знання, природний потяг до якого Бог, однак, уклав у людський розум... Тому божественне милосердя виявило рятувальну передбачуваність, приписавши брати на віру й те, що здатен дослідити розсудок, щоб таким чином усі легко змогли бути причетними до пізнання Бога без сумніву та помилки.

Фома Аквінський. Сума теології.

Гоббс Т.

а

Філософія, так званий природний розум, вроджена кожній людині, бо кожна людина певною мірою міркує про які-небудь речі. Однак там, де потрібен довгий ланцюг доказів, більшість людей збивається з дороги й відхиляється вбік, бо їм вистачає правильного методу... В результаті люди, які... не шукають філософії або відкидають її, володіють, згідно з загальною думкою, більш здоровими поняттями, ніж ті, які не дотримуються загальноприйнятих думок, а, набравшись сумнівних поглядів, як безумці безперервно дискутують та сперечаються, вдаючи із себе надзвичайно розумних... Я переходжу до справи й починаю з визначення поняття філософії. *Філософія є пізнання, яке досягається через правильне міркування (recta ratiocinatio) і яке пояснює дії або явища з відомих нам причин або виробляючих підстав, і, навпаки, можливі виробляючі підстави — з відомих нам дій.*

Гоббс Т. До читача. Про тіло.

Декарт Р.

а

Перш за все я хотів би з'ясувати, що таке філософія, зробивши початок з найбільш звичайного, з того, наприклад, що слово «філософія» означає зайняття мудрістю і що під мудрістю розуміється не тільки розсудливість у справах, але також і довершене знання про все, що може пізнати людина; це ж знання, яке спрямовує саме життя, слугує збереженню здоров'я, а також відкриттям у всіх науках. А щоб філософія стала такою, вона з необхідністю повинна бути введеною з першопричин так, щоб той, хто намагається оволодіти нею (що й означає, власне, філософствувати), почав із дослідження цих першопричин, які називають початками. Для цих початків існують дві вимоги. По-перше, вони повинні бути настільки зрозумілими і самоочевидними, щоб при уважному дослідженні людський розум не мав сумніву в їх істинності; по-друге, пізнання всього іншого має залежати від них так, що хоча початки й могли б бути пізнані окрім пізнання інших речей, однак, навпаки, ці останні не можна пізнати без знання початків. При цьому необхідно зрозуміти, що тут пізнання речей з початків, від яких вони залежать, впливають так, що в усій низці висновків немає таких, які не були б цілком зрозумілими.

Декарт Р. Початки філософії.

Гегель Г. а

Ця наука остільки є єдністю мистецтва й релігії, оскільки зовнішній за своєю формою спосіб споглядання мистецтва, властива йому діяльність суб'єктивного творення і розщеплення його субстанціального змісту на множину самостійних форм стає в тотальності релігіїєю. В релігії в уявленні розгортається розходження та опосередкування розкритого змісту й самостійні форми не тільки поєднуються разом у деяке ціле, а й об'єднуються в просте духовне споглядання і, насамкінець, піднімаються до мислення, яке має самосвідомість. Це знання є тим самим пізнанням через мислення поняттям мистецтва та релігії, в якому все те, що є різним за змістом, пізнане як необхідне, а це необхідне пізнане як вільне.

Згідно з цим, філософія визначається як пізнання необхідності змісту абсолютного уявлення, а також необхідності двох його форм, — з одного боку, безпосереднього споглядання та його поезії, як (рівним чином) і об'єктивного й зовнішнього одкровення, яке припускається уявленням, а з іншого боку, насамперед суб'єктивного входження в себе, потім також суб'єктивного руху зовні й ототожнення віри з передумовою. Це пізнання є, таким чином, визнанням цього змісту і його форми та звільненням від односторонності форм, піднесенням їх до абсолютної форми, яка саму себе визначає як зміст, залишаючись із ним тотожною у цій тотожності, являючи собою пізнання у-собі-і-для-себе-сущої необхідності, яка була згадана. Цей рух, який і є філософією, є таким, який уже здійснено, який зрештою досягає власне поняття, тобто озирається назад тільки на власне знання.

Гегель Г. Енциклопедія філософських наук.

Конт О. а

Щоб краще пояснити справжню природу й особливий характер позитивної філософії, необхідно, насамперед, кинути загальний погляд на послідовний рух людського духу, розглядаючи його у всій сукупності, бо ж одна ідея не може бути до кінця зрозумілою без ознайомлення з її історією... Закон полягає в тому, що кожна з наших головних ідей, кожна з галузей нашого знання проходить послідовно три різні теоретичні стани: стан теологічний або фіктив-

ний; стан метафізичний або абстрактний; стан науковий або позитивний. Іншими словами, людський дух за своєю природою у кожному із своїх досліджень користується послідовно трьома методами мислення, які за характером своїм суттєво різні і навіть протилежні один одному: спочатку теологічним методом, потім метафізичним і, нарешті, позитивним методом. Звідси й виникають три філософії, які виключають одна одну, або три загальні системи поглядів на сукупність явищ: перша є необхідним вихідним початком людського розуму; третя — його визначеним і остаточним станом; друга слугує тільки перехідною сходинкою.

Головною характерною рисою позитивної філософії є визнання усіх явищ такими, що підпорядковуються незмінним природним законам, відкриття та зведення кількості яких до мінімуму й складає мету усіх наших зусиль, хоча ми й визнаємо абсолютно недосяжним та безглуздим пошук перших або останніх причин.

Конт О. Курс позитивної філософії.

Ортега-і-Гассет Х.

а

Сьогоднішнє наше бачення філософії суттєво відрізняється від бачення попереднього покоління...

Потрібно розуміти, що думки змінюються не через зміну вчорашньої істини, яка сьогодні стала оманною, а через зміну орієнтації людини, завдяки чому вона починає бачити перед собою інші істини, які відрізняються від учорашніх. Отже, змінюються не істини, а людина, й вона, змінюючись, переглядає низку істин і відбирає з потойбічного світу найбільш близькі їй. Хіба не це складає зміст людської історії? І що таке істота, яка називається людиною, чиї зміни в часі прагне вивчати історія? Дати визначення людини нелегко; діапазон величезний; чим повнішою й ширшою буде концепція людини, з якою історик починає свою роботу, тим глибшою та точнішою буде його праця. Людина — це і Кант, і пігмей з Нової Гвінеї й австралійський неандерталець. Проте між крайніми точками людського різноманіття повинен існувати мінімум узгодженості, перед останньою межею повинен бути простір, який відводиться роду людському. Античність і середньовіччя задовольнялися лаконічним і фактично неперевершеним до сьогодні визначенням людини: розумна тварина. Це означення не викликає заперечень, але, на жаль, для нас стає проблематичним створити чітке уявлення про те, що таке тва-

рина і що таке розумна істота. Тому з міркувань історичного характеру ми говоримо, що людина — це будь-яка жива істота, яка думає осмислено, а тому є зрозумілою для нас. Мінімальне припущення історії полягає в тому, що об'єкт, про який вона говорить, може бути зрозумілим. Однак розумінню доступне тільки те, що деякою мірою має істину. Ми не змогли б розпізнати абсолютну оману, тому що просто не зрозуміли б її. Отже, основне припущення історії є прямо протилежним крайньому релятивізму. При вивченні культури первісної людини ми припускаємо, що вона мала зміст і істину. У чому полягає ця істина, якщо на перший погляд дії й думки історичних персонажів здаються такими безглуздими? Історія — це і є інший погляд, який уміє знаходити сенс у тому, що здається безглуздом.

Історія не може бути дійсною історією, не виконуючи свого основного завдання: зрозуміти людину будь-якої, нехай навіть найпримітивнішої епохи. Однак зрозуміти її можна тільки в тому випадку, якщо сама людина цієї епохи веде осмислене життя, тобто її думки і вчинки мають раціональну структуру. Отже, історія береться виступити виправданням всім епохам, тобто здійснює зовсім протилежне до того, що нам здавалося на перший погляд: розгортаючи перед нами все розмаїття людських думок, вона нібито прирікає нас на релятивізм, але тому що вона додає кожному відносному положенню людини всю повноту змісту, відкриваючи нам вічну істину кожної епохи, вона рішуче переборює несумісність релятивізму з вірою в торжествуючу над відносністю і ніби вічну долю людини. У мене є вагомий інтерес сподіватися, що в наш час інтерес до вічного й незмінного, тобто філософії, та інтерес до минушого і мінливого, тобто історії, вперше об'єднуються.

Ортега-і-Гассет Хосе. Що таке філософія?

Ясперс К. а

Ознакою філософської віри, віри мислячої людини, є те, що вона існує лише в союзі зі знанням. Вона хоче знати те, що доступно знанню, і зрозуміти сама себе. Безмежне пізнання, наука — основний елемент філософствування. Не повинно бути нічого такого, що не допускає запитання про себе, не повинно бути таємниці, закритої для дослідження. Критика веде до чистоти, розуміння змісту і меж пізнання. Філософ здатний захиститися від ілюзорного знання, від помилок науки.

У філософській вірі закладені структури подібних діалектик.

Філософська віра — у легенді. Хоча ця віра існує тільки в мисленні окремої людини й позбавлена об'єктивного захисту, який надається певними інститутами, вона є тим, що залишається, коли все валиться, і все-таки є нічим, якщо в ній шукають допомогу в бутті. Тому філософія визначена її історією, а історія філософії стає шоразу цілісністю, що виникає з філософствування...

Тільки виходячи з філософської віри, споконвічно, будучи здатним упізнавати себе в іншому, можна через накопичення помилок знайти в історії філософії шлях до істини, що зародилася в ній.

Ясперс К. Філософська віра.

Камю А.

а

Є одна лише справді серйозна філософська проблема — проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб його прожити, — означає відповісти на фундаментальне питання філософії. Решта — чи має світ три виміри, чи керується розум дев'ятьма або дванадцятьма категоріями — є другорядним. Такими є умови гри: в першу чергу треба давати відповідь. І якщо є вірним, як це говорив Ніцше, те, що філософ, який заслуговує на повагу, повинен бути взірцем, то зрозуміле й значення відповіді: за нею будуть слідувати певні дії. Цю очевидність відчуває серце, але в неї необхідно вникнути, щоб зробити ясною для розуму.

Як визначити більшу невідкладність одного питання порівняно з іншими? Міркувати треба про дії, які слідують за рішеннями. Я ніколи не бачив, щоб хто-небудь віддав життя за онтологічний аргумент. Галілей віддавав належне науковій істині, але з надзвичайною легкістю зрікся її, як тільки вона стала небезпечною для життя. В якомусь розумінні він був правий. Така істина не була варта вогнища. Чи Земля обертається навколо Сонця, чи Сонце навколо Землі — не все одно? Врешті, питання це пусте. Водночас я бачу, як накладають руки на себе багато людей, бо, на їхню думку, життя не варте того, щоб його прожити. Мені відомі й ті, як не дивно, готові покінчити з собою заради ідеї чи ілюзій, які є основою їхнього життя (те, що називається причиною життя, виявляється чудовою причиною смерті). Тому питання про сенс життя я вважаю найневідкладнішим з усіх питань.

Камю А. Міф про Сізіфа. Есе про абсурд.